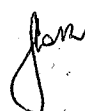

Dr Małgorzata Solarz

Autoreferat
przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowo-badawczych

Spis treści

1. Imię i nazwisko.....	2
2. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe	2
3. Dodatkowe studia, kursy i szkolenia (po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych)	2
4. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/badawczych.....	2
5. Wskazanie i omówienie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311)	2
5.1. Tytuł osiągnięcia i skład cyklu publikacji powiązanych tematycznie	2
5.2. Uzasadnienie wyboru obszaru prac naukowo-badawczych.....	5
5.3. Cele, hipotezy, pytania i metody badawcze	6
5.4. Wybrane wyniki badań	11
5.5. Dalsze kierunki badań.....	18
6. Opis pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych, dydaktycznych i organizacyjnych.....	19
6.1. Opis osiągnięć naukowo-badawczych	19
6.2. Opis osiągnięć dydaktycznych i popularyzatorskich.....	22
6.3. Opis osiągnięć organizacyjnych	25
7. Literatura	25

1. Imię i nazwisko

Małgorzata Solarz
(ORCID: 0000-0001-9538-0541)

2. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe

1999 Tytuł magistra ekonomii

Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Tytuł pracy magisterskiej: Nowy produkt bankowy - pieniądz plastikowy
Promotor: prof. dr hab. G. Borys

2004 Stopień doktora nauk ekonomicznych

Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Tytuł rozprawy doktorskiej: Rozwój bankowości elektronicznej w Polsce
Promotor: prof. dr hab. G. Borys

3. Dodatkowe studia, kursy i szkolenia (po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych)

2005 Kurs kwalifikacyjny pedagogiczny

Dolnośląski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli

2008 Kurs podnoszący kwalifikacje „Pozyskiwanie funduszy dostępnych w Unii Europejskiej”

Stowarzyszenie Księgowych w Polsce

2009 Szkolenie pt. „Specjalistyczne szkolenia językowe – Język angielski”

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

2013 Studia podyplomowe „Matematyka z Informatyką”

Wydział Matematyki i Informatyki, Uniwersytet Wrocławski

4. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/badawczych

Od 01.10.1999 – w charakterze asystenta-stażysty

Katedra Finansów i Rachunkowości; Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki;
Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu;

Od 01.10.2000 – na stanowisku asystenta

Katedra Finansów i Rachunkowości; Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki;
Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu;

Od 18.02.2005 – na stanowisku adiunkta

Katedra Finansów i Rachunkowości; Wydział Ekonomii, Zarządzania i Turystyki;
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.

5. Wskazanie i omówienie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311)

5.1. Tytuł osiągnięcia i skład cyklu publikacji powiązanych tematycznie

Jako osiągnięcie naukowe przedstawiam cykl publikacji pod tytułem:

Ekonomiczno-prawne instrumenty wzmocnienia odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych w koncepcji odpowiedzialnych finansów

W skład zwanego cyklu 27 publikacji naukowych wchodzi następujące pozycje:

- [1] Solarz M., (2008), *Upadłość konsumencka w wybranych krajach*, „Finanse i rachunkowość – teoria i praktyka”, red. G. Borys, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 16, s. 311-322, (10 pkt)¹.
- [2] Solarz M., (2009), *Upadłość osób fizycznych jako nowa instytucja w polskiej gospodarce*, „Nauki o Finansach 1”, red. G. Borys, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 61, s. 176-186, (14 pkt).
- [3] Solarz M., (2010), *Wykluczenie finansowe – zarys problematyki*, „Nauki o finansach 4”, red. G. Borys, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 127, s. 150-162, (14 pkt).
- [4] Solarz M., (2010), *Mikrofinanse jako instrument przeciwdziałania zjawisku wykluczenia finansowego*, „Ekonomia”, red. J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 113, s. 821-834, (10 pkt).
- [5] Solarz M., (2010), *Spółeczna odpowiedzialność banków w aspekcie wykluczenia finansowego*, „Rynek finansowy - nowe perspektywy”, red. P. Karpuś, J. Węclawski, Annales UMCS Sectio H, tom XLIV, z. 2, Wyd. Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 241-254, (11 pkt).
- [6] Solarz M., (2011), *Wykluczenie finansowe jako nowy przejaw nierówności społecznych*, „Nauki o finansach 2(7)”, red. G. Borys, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 186, s. 76-89, (14 pkt).
- [7] Solarz M., (2011), *Wybrane działania zaradcze podejmowane przez państwo w zakresie walki z wykluczeniem finansowym*, „Finanse publiczne”, red. J. Sokołowski, A. Żabiński, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 167, s. 411-422, (10 pkt).
- [8] Solarz M., (2011), *Wykluczenie finansowe w aspekcie zrównoważonego rozwoju*, w: „Teoretyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju”, red. B. Poskrobko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 304-319, (5 pkt).
- [9] Solarz M., (2012), *Koncepcja rachunku bankowego dla każdego sposobem na ograniczanie wykluczenia finansowego*, „Finanse w niestabilnym otoczeniu - dylematy i wyzwania. Bankowość”, red. I. Pyka, J. Cichorska, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 105, s. 409-417, (10 pkt).
- [10] Solarz M., (2012), *Odpowiedzialne finanse w służbie inkluzji finansowej*, „Nauki o finansach 3(12)”, red. E. Bogacka-Kisiel, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 112-125, (14 pkt).
- [11] Solarz M., (2013), *Financial capability development as the responsible finance instrument counteracting financial exclusion*, in: „Finance and Accountancy for Sustainable Development – Sustainable Finance”, eds. G. Borys, M. Solarz, Research Papers of Wrocław University of Economics, No. 302, Publishing House of Wrocław University of Economics, Wrocław, p. 156-166, (10 pkt).
- [12] Solarz M., (2014), *Ochrona konsumenta a wykluczenie finansowe stanowiące wynik niewłaściwego zarządzania ryzykiem finansowym codzienności*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 330, s. 378-386, (10 pkt).
- [13] Solarz M., Swacha-Lech M., (2014), *The application of classification and regression trees in the analysis of saving and credit decisions made by households*, Research Papers of Wrocław University of Economics, No. 351, p. 98-115, (10/2=5 pkt).

¹ Punkty ustalone zostały na podstawie Komunikatu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 stycznia 2017 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych wraz z liczbą punktów przyznawanych za publikacje w tych czasopismach, ustalonego na podstawie wykazów ogłoszonych w latach 2013-2016.

Mój wkład w powstanie pracy polegał na współpracy przy opracowaniu koncepcji, założeń, metod, konstruowaniu ankiety badawczej, przeprowadzeniu badań oraz wnioskowaniu na ich podstawie. Mój udział procentowy szacuję na 50%.

- [14] Solarz M., (2014), *Odpowiedzialne decyzje pożyczkowe jako instrument inkluzji finansowej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 198, s. 216-226, (10 pkt).
- [15] Solarz M., (2014), *Determinanty oraz sposoby ograniczania wykluczenia finansowego osób bezrobotnych*, „OPTIMUM. Studia Ekonomiczne”, nr 4 (70), s. 168-191, (10 pkt).
- [16] Solarz M., (2015), *Zwiększanie odporności finansowej gospodarstw domowych jako warunek trwałej inkluzji finansowej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H Oeconomia”, Vol. 49, nr 4, s. 517-525, (11 pkt).
- [17] Solarz M., (2016), *Altruizm a odporność finansowa gospodarstw domowych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 437, s. 402-410, (10 pkt).
- [18] Solarz M., (2016), *Empatia jako przesłanka prorodzinnych zachowań finansowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H Oeconomia”, Vol. 50, nr 4, s. 423-431, (11 pkt).
- [19] Solarz M., (2016), *Zachowania egoistyczne w kontekście pożyczania pieniędzy członkom rodziny - wyniki badań własnych*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, Vol. 17, nr 8(3), s. 145-157, (14 pkt).
- [20] Solarz M., (2016), *Motywy udzielania pożyczek rodzinnych w świetle badań własnych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 282, s. 199-209, (10 pkt).
- [21] Solarz M., (2017), *Rola społecznej odpowiedzialności biznesu w ograniczaniu ryzyka wiktylizacji na rynku usług bankowych*, w: „Społeczna odpowiedzialność instytucji finansowych. Perspektywa banków, pośredników i doradców finansowych”, red. K. Waliszewski, CeDeWu, s. 85-106, (5 pkt).
- [22] Solarz M., Rogalska M., (2017), *Edukacja finansowa osób starszych jako instrument ograniczania ryzyka wiktylizacji na rynku bankowym i parabankowym*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 478, s. 392-406, (10/2=5 pkt).
- Mój wkład w powstanie pracy polegał na współpracy przy opracowaniu koncepcji, założeń, metod, konstruowaniu ankiety badawczej oraz wnioskowaniu na ich podstawie. Mój udział procentowy szacuję na 50%.
- [23] Solarz M., (2017), *Zachowania asertywne wobec pożyczania pieniędzy członkom rodziny a społeczna odpowiedzialność jednostki*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 478, s. 379-391, (10 pkt).
- [24] Solarz M., (2017), *Motywy przekazywania spadków rodzinnych w świetle badań własnych*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, Vol. 18, nr 9/3, s. 145-157, (14 pkt).
- [25] Solarz M., (2017), *The importance of the reciprocity principle for financial inclusion*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, Vol. 5, No. 6, s. 82-99, (10 pkt).
- [26] Solarz M., (2018), *Dary finansowe jako transfery rodzinne w świetle wyników badań własnych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H Oeconomia”, Vol. 52, nr 3, s. 137-145, (11 pkt).
- [27] Solarz M., (2018), *The motives for passing private non-returnable financial transfers to family members - evidence from Poland*, in: 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on

5.2. Uzasadnienie wyboru obszaru prac naukowo-badawczych

Nierówności ekonomiczne, polaryzacja społeczeństwa i zagrożenia środowiskowe to trzy najważniejsze trendy, które będą kształtowały światową gospodarkę w ciągu najbliższej dekady (The Global Risks Report, 2017). Stały się one przedmiotem Milenijnych Celów Rozwoju, które zastąpiono „Agendą na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030” zawierającą Cele Zrównoważonego Rozwoju (ang. *The Sustainable Development Goals*) i zostały objęte finansowaniem na najbliższe lata.

Ekonomia zrównoważonego rozwoju jest nowym nurtem teorii ekonomii uwzględniającym głównie osiągnięcia ekonomii heterodoksyjnej, m.in. nowej ekonomii instytucjonalnej, ekonomii ekologicznej, ekonomii społecznej i ekologii industrialnej, ekonomii postkeynesowskiej oraz ekonomii behawioralnej i ekonomii ewolucyjnej (Zalega 2016). Można powiedzieć, że nurt ten ciągle pozostaje w sferze konceptualizacji podstawowych kategorii i pojęć. Kluczowy problem z ustaleniem tych ram teoretycznych wynika głównie z wielowymiarowości zrównoważonego i trwałego rozwoju. Według F. Piontka, esencją trwałego i zrównoważonego rozwoju jest zapewnienie poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez zachowanie właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznego, ludzkiego i przyrodniczego (Piontek 2002). Można powiedzieć, że koherencja tych trzech czynników jest warunkiem *sine qua non* trwałego i zrównoważonego rozwoju.

W koncepcji tej wiele uwagi poświęca się sprawiedliwości i odpowiedzialności, mówi się o potrzebie budowania inkluzyjnego społeczeństwa, a tym samym walce z różnymi przejawami wykluczenia. Jednym z nich jest sytuacja, kiedy osoby chcące i mające potrzebę skorzystania z usług finansowych nie są w stanie tego zrobić z uwagi na pojawiające się dla nich bariery o charakterze cenowym i pozacenowym. Przedstawione zjawisko nazywane wykluczeniem finansowym (*financial exclusion*) zostało opisane przez J.P. Fitoussi'ego i P. Rosanavallona (2000) jako nierówność nowego typu. Z uwagi na konsekwencje występowania wykluczenia finansowe stanowi bardzo istotny problem ekonomiczno-społeczny. Zajmują się nim zarówno naukowcy, politycy, jak i praktycy życia gospodarczego. Pierwsze badania i analizy dotyczące problematyki wykluczenia finansowego powstawały na początku XXI w. (Collard, Kempson, Whyley 2001; Carbó, Gardner, Molyneux 2005; Wallace, Quilgars 2005; Anderloni 2008). Tematem zajęli się też eksperci Banku Światowego gromadząc od 2011 r. dane statystyczne pochodzące z ponad 140 krajów, obrazujące globalną skalę wykluczenia finansowego i publikując raporty na ten temat (Demirguc-Kunt et al. 2012; 2015; 2018). W Polsce za pionierów można uznać M. Iwanicz-Drozdowską oraz P. Błędowskiego (2007; 2010), a kolejne interesujące publikacje w tematyce szeroko pojmowanej ekskluzji i inkluzji finansowej są autorstwa: B. Świeckiej (2009), M. Iwanicz-Drozdowskiej (2011), J.K. Solarza (2012), M. Maciejasz-Świątkiewicz (2013), I. Kuchciak, M. Świeszczak, K. Świeszczak, M. Marcinkowskiej (2014) czy B. Frączek (2017). Z uwagi jednak na to, iż po pierwsze, zjawisko wykluczenia finansowego ma charakter dynamiczny i wielowątkowy, po drugie, żadna z cytowanych pozycji naukowych (pomimo ich wysokich walorów poznawczych) nie analizuje wykluczenia finansowego przez pryzmat odpowiedzialnych finansów i zrównoważonego rozwoju oraz po trzecie, dotychczasowy dorobek naukowy pomija znaczenie odporności finansowej dla inkluzji finansowej, postanowiłam zająć się w swojej pracy naukowej problematyką wzmocnienia odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych w aspekcie koncepcji odpowiedzialnych finansów.

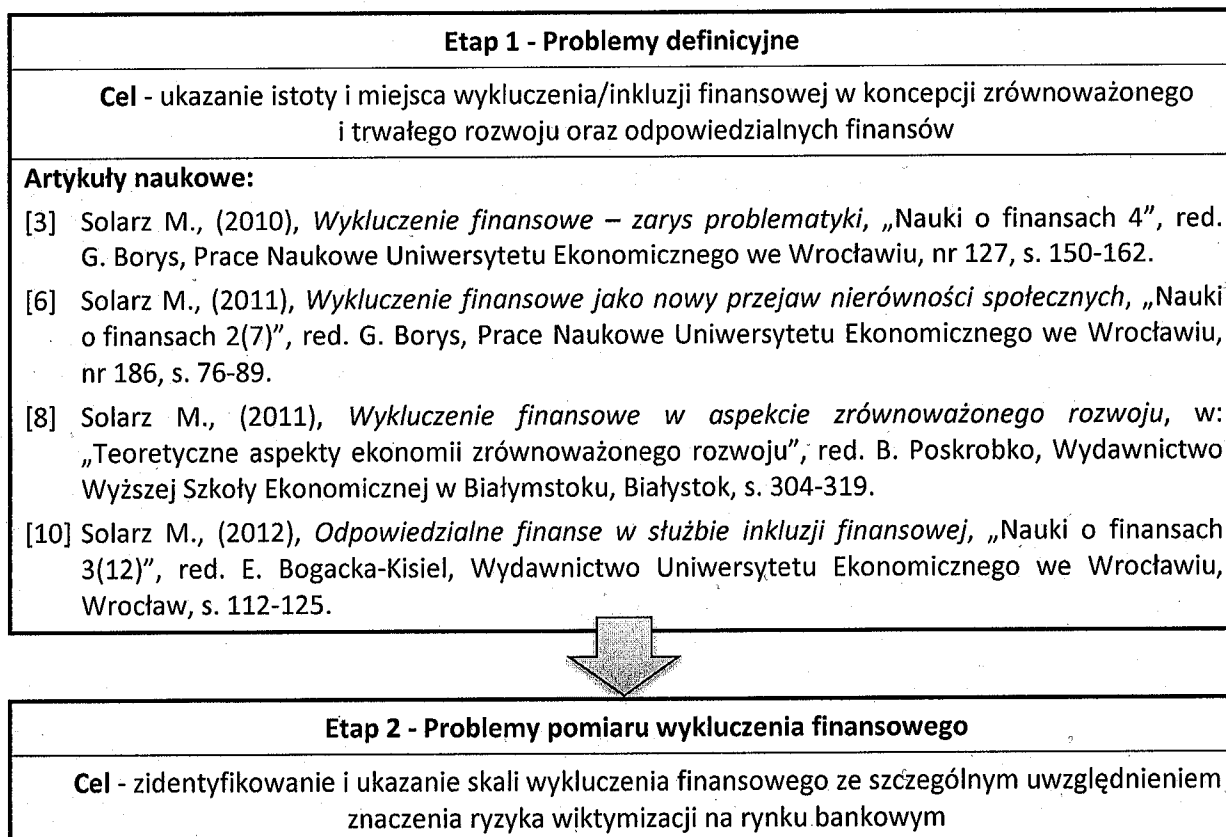
Bardzo inspirujące naukowo okazały się dla mnie spotkania i dyskusje w gronie badaczy z różnych krajowych i zagranicznych ośrodków naukowych prowadzone podczas cyklicznych konferencji pt. *Finanse i Rachunkowość Na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju*, które od 2013 r. co roku organizowane są przez Katedrę Finansów i Rachunkowości Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, której jestem członkiem, wspólnie z Katedrą Zarządzania Finansami Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dostrzegane i najczęściej poruszane problemy finansowych aspektów zrównoważonego rozwoju to m.in.: inwestowanie społecznie odpowiedzialne - SRI (Czerwonka 2013; Janik 2014); społeczna odpowiedzialność biznesu, z uwzględnieniem instytucji finansowych (Korenik 2009; Dziawgo, Dziawgo 2010; Waliszewski red. 2017); instrumenty finansowe w ochronie środowiska (Borys 2018; Brzozowska 2017); instrumenty finansowania projektów społecznych (Puszer 2017); standardy etyczne w obrocie finansowym (Czechowska 2016); rachunkowość i sprawozdawczość środowiskowa (Balicka 2016; Kryk 2014), zielony rynek finansowy (Dziawgo 2010) czy problem wykluczenia finansowego.

Wybrany przeze mnie problem badawczy, jakim jest wykluczenie finansowe stanowi ważny aspekt zrównoważonego i trwałego rozwoju i tym samym doskonale wpisuje się w nurt dyskusji naukowej nad finansowym wymiarem paradygmatu zrównoważonego i trwałego rozwoju.

5.3. Cele, hipotezy, pytania i metody badawcze

Celem głównym przyświecającym prowadzonym przeze mnie pracom badawczym jest rozpoznanie i ocena znaczenia instrumentów wzmacniania odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych dla realizacji koncepcji odpowiedzialnych finansów. Celowi głównemu podporządkowane zostały cele szczegółowe przypisane do poszczególnych etapów procesu badawczego, którego końcowym efektem okazał się cykl publikacji naukowych (rys. 1).

Rys. 1. Etapy procesu badawczego wraz z przypisanymi celami szczegółowymi i artykułami naukowymi

Artykuły naukowe:

- [21] Solarz M., (2017), *Rola społecznej odpowiedzialności biznesu w ograniczaniu ryzyka wiktylizacji na rynku usług bankowych*, w: „Społeczna odpowiedzialność instytucji finansowych. Perspektywa banków, pośredników i doradców finansowych”, red. K. Waliszewski, CeDeWu, s. 85–106.

Etap 3 - Diagnoza przyczyn wykluczenia finansowego

Cel - identyfikacja ekonomicznych i psychologicznych przyczyn wykluczenia finansowego

Artykuły naukowe:

- [13] Solarz M., Swacha-Lech M., (2014), *The application of classification and regression trees in the analysis of saving and credit decisions made by households*, Research Papers of Wrocław University of Economics, No. 351, s. 98-115.
- [15] Solarz M., (2014), *Determinanty oraz sposoby ograniczania wykluczenia finansowego osób bezrobotnych*, „OPTIMUM. Studia Ekonomiczne”, nr 4 (70), s. 168-191.

Etap 4 - Problematyka odporności finansowej gospodarstw domowych

Cel - określenie istoty i skali problemu odporności finansowej wśród polskich gospodarstw domowych

Artykuły naukowe:

- [16] Solarz M., (2015), *Zwiększanie odporności finansowej gospodarstw domowych jako warunek trwałej inkluzji finansowej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H Oeconomia”, Vol. 49, nr 4, s. 517-525.

Etap 5 - Model inkluzyjnego systemu finansowego

Cel - zaproponowanie koncepcji modelu inkluzyjnego systemu finansowego realizującego założenia odpowiedzialnych finansów w aspekcie problemu wykluczenia i odporności finansowej

Artykuły naukowe:

- [5] Solarz M., (2010), *Społeczna odpowiedzialność banków w aspekcie wykluczenia finansowego*, „Rynek finansowy - nowe perspektywy”, red. P. Karpuś, J. Węclawski, Annales UMCS Sectio H, tom XLIV, z. 2, Wyd. Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 241-254.
- [7] Solarz M., (2011), *Wybrane działania zaradcze podejmowane przez państwo w zakresie walki z wykluczeniem finansowym*, „Finanse publiczne”, red. J. Sokołowski, A. Żabiński, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 167, s. 411-422.
- [14] Solarz M., (2014), *Odpowiedzialne decyzje pożyczkowe jako instrument inkluzji finansowej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 198, s. 216-226.
- [23] Solarz M., (2017), *Zachowania asertywne wobec pożyczania pieniędzy członkom rodziny a społeczna odpowiedzialność jednostki*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 478, s. 379–391.

Etap 6 - Instrumenty wzmacniania odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych

Cel 1 - charakterystyka i ocena „ochrony konsumenta” jako instrumentu wzmacniania odporności i inkluzji finansowej

Artykuły naukowe:

- [1] Solarz M., (2008), *Upadłość konsumencka w wybranych krajach*, „Finanse i rachunkowość – teoria i praktyka”, red. G. Borys, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 16, s. 311-322.
- [2] Solarz M., (2009), *Upadłość osób fizycznych jako nowa instytucja w polskiej gospodarce*, „Nauki o Finansach 1”, red. G. Borys, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 61, s. 176-186.
- [12] Solarz M., (2014), *Ochrona konsumenta a wykluczenie finansowe stanowiące wynik niewłaściwego zarządzania ryzykiem finansowym codzienności*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 330, s. 378-386.

Cel 2 - charakterystyka i ocena „edukacji finansowej” jako instrumentu wzmacniania odporności i inkluzji finansowej

Artykuły naukowe:

- [11] Solarz M., (2013), *Financial capability development as the responsible finance instrument counteracting financial exclusion*, in: „Finance and Accountancy for Sustainable Development – Sustainable Finance”, eds. G. Borys, M. Solarz, Research Papers of Wrocław University of Economics, No. 302, Publishing House of Wrocław University of Economics, Wrocław, p. 156-166.
- [22] Solarz M., Rogalska M., (2017), *Edukacja finansowa osób starszych jako instrument ograniczania ryzyka wiktymizacji na rynku bankowym i parabankowym*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 478, s. 392-406.

Cel 3 - charakterystyka i ocena "adekwatnej /odpowiedniej oferty produktów i usług finansowych" jako instrumentu wzmacniania odporności i inkluzji finansowej

Artykuły naukowe:

- [4] Solarz M., (2010), *Mikrofinanse jako instrument przeciwdziałania zjawisku wykluczenia finansowego*, „Ekonomia”, red. J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 113, s. 821-834.
- [9] Solarz M., (2012), *Koncepcja rachunku bankowego dla każdego sposobem na ograniczenie wykluczenia finansowego*, „Finanse w niestabilnym otoczeniu - dylematy i wyzwania. Bankowość”, red. I. Pyka, J. Cichorska, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 105, s. 409-417.

Cel 4 - charakterystyka i ocena "sieci nieformalnego wsparcia finansowego" jako instrumentu wzmacniania odporności i inkluzji finansowej

Artykuły naukowe:

- [17] Solarz M., (2016), *Altruizm a odporność finansowa gospodarstw domowych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 437, s. 402-410.
- [18] Solarz M., (2016), *Empatia jako przesłanka prorodzinnych zachowań finansowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H Oeconomia”, Vol. 50, nr 4, s. 423-431.
- [19] Solarz M., (2016), *Zachowania egoistyczne w kontekście pożyczania pieniędzy członkom rodziny - wyniki badań własnych*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, Vol. 17, nr 8(3), s. 145-157.
- [20] Solarz M., (2016), *Motywy udzielania pożyczek rodzinnych w świetle badań własnych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 282, s. 199-209.
- [23] Solarz M., (2017), *Zachowania asertywne wobec pożyczania pieniędzy członkom rodziny a społeczna odpowiedzialność jednostki*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 478, s. 379-391.
- [24] Solarz M., (2017), *Motywy przekazywania spadków rodzinnych w świetle badań własnych*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, Vol. 18, nr 9/3, s. 145-157.

- [25] Solarz M., (2017), *The importance of the reciprocity principle for financial inclusion*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, Vol. 5, No. 6, s. 82–99.
- [26] Solarz M., (2018), *Dary finansowe jako transfery rodzinne w świetle wyników badań własnych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H Oeconomia”, Vol. 52, nr 3, s. 137–145.
- [27] Solarz M., (2018), *The motives for passing private non-returnable financial transfers to family members - evidence from Poland*, in: 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences&Arts SGEM 2018, Conference Proceedings, Vol. 5. STEF92, ISBN 9786197408638, s. 403–410, (5 pkt).

Źródło: opracowanie własne.

Realizacja nakreślonego procesu badawczego (por. rys. 1) obejmowała znalezienie odpowiedzi na następujące **pytania badawcze**:

- Jakie są wzajemne relacje wykluczenia finansowego, odpowiedzialnych finansów oraz zrównoważonego i trwałego rozwoju?
- Jaki odsetek Polaków był lub czuł się pokrzywdzony w kontaktach z instytucją bankową oraz co stanowiło powód takiego poczucia?
- Jakie przyczyny poza niskim poziomem dochodów determinują wykluczenie finansowe wśród osób bezrobotnych?
- Czym jest odporność finansowa gospodarstw domowych i jakie są najważniejsze źródła finansowania nieprzewidzianych wydatków przez Polaków?
- Jaką rolę w modelu inkluzyjnego systemu finansowego odgrywają jego podmioty?
- Jakie rozwiązania przewiduje ochrona konsumenta, jako instrument wzmacniania odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych?
- Jak kształtuje się poziom świadomości finansowej Polaków i jaką rolę ma do odegrania w tym obszarze edukacja finansowa?
- Na czym polega i jaką rolę w ograniczaniu zjawiska wykluczenia finansowego odgrywa mikrofinansowanie?
- Jakie znaczenie dla odporności finansowej gospodarstw domowych ma sieć nieformalnego wsparcia finansowego oraz jakie są główne motywy transferów prywatnych?

Na potrzeby prowadzonych badań sformułowano następującą **hipotezę główną**:

Realizacja założeń odpowiedzialnych finansów wymaga budowy inkluzyjnego systemu finansowego, obejmującego zestaw instrumentów wzmacniania odporności finansowej gospodarstw domowych.

Ponadto sformułowano **hipotezy pomocnicze**, będące uszczegółowieniem (konkretyzacją) hipotezy głównej:

1. Wykluczenie finansowe jako istotny problem ekonomiczno-społeczny stanowi ważny aspekt koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju oraz odpowiedzialnych finansów.
2. Wykluczenie finansowe jest zjawiskiem złożonym, wieloaspektowym, a przez to trudnym do diagnozy, o jego skali decydują aspekty ilościowe i jakościowe, w tym związane z ryzykiem wiktymizacji na rynku bankowym.
3. Czynniki psychologiczne obok ekonomicznych i społecznych w istotny sposób determinują wykluczenie finansowe.

4. Podatność na wykluczenie finansowe polskich gospodarstw domowych jest niska, bowiem cechuje je wysoki poziom odporności finansowej, rozumianej jako zdolność do niepopadania lub przetrwania szoków finansowych dzięki możliwości pozyskania środków pieniężnych na nieprzewidziane wydatki.
5. Model inkluzyjnego systemu finansowego, realizującego założenia odpowiedzialnych finansów tworzą: banki – prowadzące działalność według koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR), państwo - wykorzystujące odpowiednie instrumenty inkluzji finansowej oraz ludzie – postępujący zgodnie z koncepcją społecznej odpowiedzialności jednostki (ISR).
6. Ochrona konsumenta jako instrument wzmocnienia odporności i inkluzji finansowej dotyczy obligatoryjnych i fakultatywnych regulacji prawnych wraz z odpowiednimi instrumentami egzekwowania ich przestrzegania przez instytucje finansowe.
7. Edukacja finansowa, będąc istotnym instrumentem podnoszenia świadomości finansowej, przyczynia się do wzmocnienia odporności finansowej gospodarstw domowych, a tym samym zapobiega ich wykluczeniu finansowemu.
8. Oferta produktów i usług finansowych skierowana do osób wykluczonych finansowo lub zagrożonych wykluczeniem finansowym powinna być adekwatna do ich potrzeb i możliwości.
9. Bardzo ważna dla odporności finansowej gospodarstw domowych jest sieć nieformalnego wsparcia finansowego, a głównymi motywami, którymi kierują się osoby dokonujące transferów prywatnych są altruizm, empatia i wdzięczność.

Przygotowując cykl publikacji naukowych wykorzystano następujące **metody badawcze**: krytyczną analizę polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu oraz źródeł prawa, metodę regresji logistycznej, metodę drzew klasyfikacyjnych i regresyjnych – CART, metodę opisową oraz metodę sondażu diagnostycznego. Dane do analiz statystycznych pochodzą z baz Banku Światowego oraz 8 własnych badań ankietowych realizowanych w latach 2013-2017, wśród których znalazły się:

- Rok 2013; metoda: CAWI (*Computer Assisted Web Interview*); próba: 1000 osób (ogólnopolska, reprezentatywna – dobór losowo-kwotowy, skorygowana przy użyciu wagi analitycznej uwzględniającej takie zmienne społeczno-demograficzne jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz wielkość miejscowości zamieszkania), temat: „Style zarządzania finansami osobistymi – decyzje oszczędnościowo-kredytowe”;
- Rok 2013; metoda: standaryzowanego wywiadu kwestionariuszowego przeprowadzonego osobiście; próba: 104 osoby (lokalna, niereprezentatywna – dobór celowy jednostek typowych); temat: „Stan i przyczyny wykluczenia finansowego osób bezrobotnych”;
- Rok 2015; metoda CAWI (*Computer Assisted Web Interview*); próba: 800 osób (ogólnopolska, reprezentatywna – dobór losowo-kwotowy, skorygowana przy użyciu wagi analitycznej uwzględniającej takie zmienne społeczno-demograficzne jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz wielkość miejscowości zamieszkania); temat: „Diagnoza odporności finansowej”;
- Rok 2015; metoda: standaryzowanego wywiadu kwestionariuszowego przeprowadzonego osobiście; próba: 50 osób (lokalna, niereprezentatywna – dobór celowy jednostek typowych); temat: „Świadomość finansowa seniorów”;
- Rok 2016; metoda CAWI (*Computer Assisted Web Interview*); próba: 1000 osób (ogólnopolska, reprezentatywna – dobór losowo-kwotowy, skorygowana przy użyciu wagi analitycznej

uwzględniającej takie zmienne społeczno-demograficzne jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz wielkość miejscowości zamieszkania); temat: „Nieformalne transfery finansowe – pożyczki”;

- Rok 2017; metoda CAWI (*Computer Assisted Web Interview*); próba: 804 osoby (ogólnopolska, reprezentatywna – dobór losowo-kwotowy, skorygowana przy użyciu wagi analitycznej uwzględniającej takie zmienne społeczno-demograficzne jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz wielkość miejscowości zamieszkania); temat: „Wiktylizacja na rynku bankowym”;
- Rok 2017; metoda CAWI (*Computer Assisted Web Interview*); próba: 804 osoby (ogólnopolska, reprezentatywna – dobór losowo-kwotowy, skorygowana przy użyciu wagi analitycznej uwzględniającej takie zmienne społeczno-demograficzne jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz wielkość miejscowości zamieszkania); temat: „Nieformalne transfery finansowe – spadki”;
- Rok 2018; metoda CAWI (*Computer Assisted Web Interview*); próba: 830 osób (ogólnopolska, reprezentatywna – dobór losowo-kwotowy, skorygowana przy użyciu wagi analitycznej uwzględniającej takie zmienne społeczno-demograficzne jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz wielkość miejscowości zamieszkania); temat: „Nieformalne transfery finansowe – dary”.

5.4. Wybrane wyniki badań

Na początku procesu badawczego podjęto próbę ukazania istoty i miejsca wykluczenia/inkluzji finansowej w koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju oraz odpowiedzialnych finansów. Rozważania zmierzające do realizacji tego celu szczegółowego zawarto w kilku artykułach – głównie [3], [6], [8], [10]. Finanse odpowiedzialne, podobnie jak wykluczenie finansowe oraz zrównoważony rozwój, są kategoriami niejednoznacznie definicyjnie. Wiązać należy to m.in. z trudnością przełożenia na język polski angielskiego słowa *sustainability*, *sustainable*, które w zależności od kontekstu może oznaczać trwałość, samopodtrzymanie, zrównoważenie, zbilansowanie. Trwały i zrównoważony rozwój (*sustainable development*) za cel przyjmuje wypracowanie takich mechanizmów i sposobów działania, które pozwolą kontynuować dalszy rozwój cywilizacyjny z zachowaniem praw przyrody i społeczno-gospodarczych aspiracji ludzkości (Skowroński 2006). Dąży do określenia takich warunków gospodarowania, które zapewniłyby dostatecznie wysokie standardy ekologiczne, ekonomiczne i społeczno-kulturowe wszystkim ludziom żyjącym obecnie i przyszłym pokoleniom w granicach tolerancji natury, urzeczywistniając zasadę sprawiedliwości wewnętrznej i międzypokoleniowej. Ponadto w swej istocie stanowi oryginalną propozycję rozwiązywania problemów ekonomicznych i społeczno-kulturowych, której priorytetem jest podnoszenie jakości życia. Przedstawiciele tej koncepcji (np. Rogall 2010) dostrzegają wiele problemów, będących poza spektrum zainteresowań ekonomii tradycyjnej m.in. kwestie sprawiedliwości społecznej. Nawiązując do poglądów J. Rawlsa (1971) i A. Sena (1999) sprawiedliwym można nazwać społeczeństwo, w którym wszyscy ludzie mają równe szanse oraz prawa gwarantujące podstawowe potrzeby życiowe i umożliwiające pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Zasadzie tej przeczą wszelkie przejawy wykluczenia oraz pokrzywdzenia. Realizacja koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju wymaga podjęcia walki z różnymi nierównościami społecznymi, w tym z nierównościami w dostępie do podstawowych produktów i usług finansowych w odpowiedniej dla konsumentów formie, tzn. z wykluczeniem finansowym.

Terminem wykluczenia finansowego po raz pierwszy posłużyli się brytyjscy geografowie A. Leyshon i N. Thrift (1995), którzy zauważyli ograniczony fizyczny dostęp do usług bankowych będący następstwem zamykania oddziałów. W 1999 r. pojęcie to zostało użyte w kontekście ograniczonego dostępu do głównych usług finansowych, a dziewięć lat później definiując wykluczenie finansowe

L. Anderloni (2008) położyła większy nacisk na potrzeby finansowe. Wskazała, że jest to proces, w którym jednostki doświadczają problemów w dostępie do i/lub korzystaniu z usług finansowych na głównym rynku (*mainstream market*), które są odpowiednie do ich potrzeb oraz umożliwiają im prowadzenie normalnego życia w społeczeństwie. Specyfika tego zjawiska pokazuje, że jest ono dotkliwe zarówno pod względem ekonomicznym i finansowym, jak i społecznym.

Działania nakierowane na walkę z wykluczeniem finansowym określa się mianem inkluzji finansowej. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje idea odpowiedzialnych finansów (*responsible finance*), które postrzegane są w różny sposób. Z uwagi, iż koncepcja ta wciąż ewoluuje nie można wskazać na jedną powszechnie obowiązującą jej interpretację. W raporcie Banku Światowego z 2011 r. (*Advancing Responsible...*) zostało wskazane, że nadrzędnym celem koncepcji odpowiedzialnych finansów jest przyczynianie się do promowania idei zrównoważonego i trwałego rozwoju. Stąd działania podejmowane w jej ramach powinny służyć gospodarce, społeczeństwu i środowisku naturalnemu, zarówno w skali poszczególnych państw jak i w ujęciu międzynarodowym (...) Dostęp do szerokiej gamy usług finansowych, w tym dotyczących oszczędności, ubezpieczenia, kredytu, dostarczanych gospodarstwom domowym i przedsiębiorstwom w sposób odpowiedzialny jest jednym z ważniejszych elementów składowych zrównoważonego wzrostu i rozwoju. Odpowiedzialne finanse przejawiają się w skoordynowanych działaniach podejmowanych w systemie finansowym przez prywatne i publiczne podmioty, a mających na celu oddziaływanie na instytucje finansowe i ich klientów w taki sposób, aby ostatecznie przyczynić się do stworzenia przejrzystego, inkluzyjnego, sprawiedliwego rynku finansowego.

Po zdefiniowaniu pojęcia, wskazaniu zakresu i obszarów wykluczenia finansowego podjęłam próbę ukazania skali tego problemu ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia ryzyka wiktylizacji na rynku bankowym. Do pomiaru zjawiska wykorzystywane są dane statystyczne gromadzone w bazach Banku Światowego - *The Global Findex Database* (2012, 2014, 2018). Zawierają one różne wskaźniki o charakterze ilościowym, dotyczące np. ubankowienia społeczeństwa, dostępu do oddziałów bankowych. Mając jednak na względzie przyjętą definicję wykluczenia finansowego, w której jest mowa o ofercie niedostosowanej do potrzeb klienta, w 2017 r. przeprowadziłam badania własne mające na celu rozpoznanie, jaki odsetek Polaków był lub czuł się pokrzywdzony w kontaktach z instytucją bankową oraz co stanowiło powód takiego poczucia. Tym samym uzyskane wyniki pozwoliły mi zdiagnozować, jaki odsetek społeczeństwa doświadczył ryzyka wiktylizacji, które oznacza prawdopodobieństwo doznania krzywdy w wymiarze materialnym, tj. finansowym, jak i emocjonalnym. Na rynku bankowym wynika ono w głównej mierze z niewłaściwych relacji bank-klient, a podmiotem odpowiedzialnym za jego urzeczywistnienie może być instytucja bankowa lub sam klient. 39% badanych zadeklarowało, że czuło się pokrzywdzonymi na różne sposoby, a tym samym doświadczyło wykluczenia finansowego. Najwięcej osób narzekało na ofertę produktów i usług bankowych, która nie spełniła ich oczekiwań. Ofertę postrzeganą przez pryzmat prowadzonej przez bank polityki cenowej, produktowej, sprzedażowej i marketingowej. Dużo kontrowersji budziła też bezpośrednia relacja klienta z pracownikiem banku, gdy ten pierwszy czuł się oszukany. W tym przypadku problem jest na tyle złożony, że może wynikać z braku kompetencji bankiera, stanowić efekt świadomego wprowadzania klienta w błąd lub być pochodną niskiej świadomości finansowej konsumenta (więcej patrz [21]).

Na kolejnym etapie prac badawczych przeprowadziłam badania ankietowe (2013 r.), których wyniki posłużyły rozpoznaniu, jakie czynniki poza brakiem lub niskimi dochodami, sprzyjają wykluczeniu finansowemu osób bezrobotnych. Wykorzystując model regresji logistycznej otrzymałam odpowiedź,

iz są to: brak awersji do zadłużania się, niski poziom świadomości finansowej, słabe wykształcenie oraz częste problemy z zarządzaniem płynnością budżetu gospodarstwa domowego [15]. Tym samym należy zauważyć, że obok czynników ekonomicznych pojawiają się też społeczne i psychologiczne, które to z kolei przekładają się na styl zarządzania budżetem domowym. Osoba, którą cechuje niska awersja do zadłużania częściej sięga po pożyczki i kredyty, nie jest zapobiegliwa, mniej lub wcale nie oszczędza, dlatego częściej ma problemy z płynnością budżetu domowego. Zaprezentowany wniosek znajduje potwierdzenie w kolejnych wynikach badań własnych, które zrealizowałam wspólnie z M. Swachą-Lech w 2013 r. Poddano w nich analizie zachowania respondentów postawionych w hipotetycznych sytuacjach wymagających podjęcia decyzji oszczędnościowych lub kredytowych. Za pomocą odpowiedniego zbioru pytań i wykorzystaniu metody drzew klasyfikacyjnych i regresyjnych – CART (*Classification and Regression Trees*) możliwe stało się odczytanie preferencji badanych w odniesieniu do takich kwestii jak: awersja do zadłużania się czy zapobiegliwość (więcej patrz [13]).

Współczesne uwarunkowania funkcjonowania gospodarstw domowych sprawiają, że są one narażone na różnego rodzaju problemy finansowe, określane mianem szoków czy kryzysów finansowych. Niektóre z gospodarstw domowych mimo nieprzychylnych zdarzeń losowych, przekładających się na ich sytuację finansową, radzą sobie całkiem dobrze, inne zaś popadają w kryzys i jeśli nie potrafią z niego wyjść obronną ręką – stają się nadmiernie zadłużone, a nawet wykluczone finansowo. Zdolność niepopadania w kryzysy bądź radzenia sobie z nimi, kiedy się pojawiają, nazywa się odpornością finansową (*financial resilience*) gospodarstwa domowego. Odporność finansowa gospodarstwa domowego jest rezultatem właściwego zarządzania ryzykiem codzienności, które objawia się m.in. jako ryzyko wpadnięcia w tzw. pułapkę losu, czyli doświadczenie pewnych nieprzewidywanych zdarzeń, które pozbawiają ludzi zasobów majątkowych, przejawiają się doznaniem szoku dochodowego wywołanego nagłą utratą narzędzia do zarabkowania, zwolnieniem z pracy, gwałtowną utratą zdrowia itp. (Solarz 2012). Im większa odporność danego podmiotu, tym mniejsze jest prawdopodobieństwo doświadczenia wykluczenia finansowego. Przeprowadzone przeze mnie w maju 2015 r. badania ankietowe miały na celu określić stopień odporności rodzimych gospodarstw domowych oraz wskazać źródła finansowania nieprzewidywanych wydatków. Z badań tych wynika, że Polacy deklarują wysoką gotowość do poradzenia sobie z ewentualnymi szokami finansowymi wskazując na różne źródła dochodów pozwalających sfinansować nieprzewidziane wydatki. Blisko 1/3 respondentów zadeklarowała, że w sytuacji kryzysowej skorzystałaby z posiadanych oszczędności. Drugim w kolejności źródłem finansowania nieprzewidywanych wydatków okazali się być członkowie rodziny i znajomi, u nich wsparcia szuka 23,7% ankietowanych. Tylko nieco mniej osób (21,8%) stwierdziło, że posiada stosowną polisę ubezpieczeniową i tym samym ubezpieczyciel pokryje im poniesione szkody. Około 13% respondentów nadzieję na rozwiązanie tej sytuacji pokłada w kredycie bankowym [16]. Niemniej jednak dla osiągnięcia trwałej inkluzji finansowej, czyli pełnego, niezagrażonego uczestnictwa w rynku produktów i usług finansowych pożądane jest realizowanie działań mających na celu wzmacnianie odporności finansowej gospodarstw domowych.

Odpowiedzialne finanse stawiają sobie za cel minimalizowanie problemu wykluczenia finansowego. Realizacja tych zamierzeń wymaga zbudowania modelu inkluzyjnego systemu finansowego, obejmującego zespół podmiotów, odpowiednich instrumentów rozwiązywania i zapobiegania wykluczeniu finansowemu oraz norm regulujących ten system. Konstrukcję tego modelu oparto o trzy filary: społeczną odpowiedzialność banków, społeczną odpowiedzialność jednostek oraz politykę społeczno-gospodarczą państwa – wpisane w idee zrównoważonego i trwałego rozwoju.

Spółeczeństwo oczekuje od instytucji bankowych odpowiedzialności społecznej, która przejawia się tworzeniem warunków sprawiedliwego dostępu do infrastruktury oraz oferty produktów i usług finansowych, adekwatnych do potrzeb zgłaszanych przez gospodarstwa domowe. Ponadto, społecznie pożądaną jest działalność inkluzyjna banków mająca na celu eliminowanie lub ograniczanie występujących na rynku bankowym negatywnych skutków wykluczenia finansowego czy wiktyimizacji [21]. W związku z powyższym banki chcąc utrzymać swą pozycję instytucji cieszących się dużym zaufaniem i poszanowaniem wśród społeczeństwa zwróciły szczególną uwagę na działania związane ze Społeczną odpowiedzialnością biznesu (*Corporate Social Responsibility - CSR*). Konieczność implementacji tej strategii zarządzania przedsiębiorstwem stała się ostatnimi czasy w efekcie następstw kryzysu finansowego bardziej nagląca, co nie znaczy, że wcześniej była obca sektorowi bankowemu [5].

Drugim filarem, na którym oparto koncepcję inkluzyjnego systemu finansowego jest Społeczna odpowiedzialność jednostki (*Individual Social Responsibility - ISR*) definiowana jako obowiązek ponoszenia moralnych lub prawnych konsekwencji za działania (zachowania) własne lub innych osób (Stabryła 1996). D. Ruyter (2002) określa indywidualną odpowiedzialność jako odpowiedzialność w stosunku do samego siebie, a także potrzeb oraz dobrobytu pozostałych członków społeczeństwa. Kolejna interpretacja, według której ISR rozumiana jest szeroko, opisuje zachowania osób, które mają na celu dbałość o odpowiednią jakość życia. Realizując te zamierzenia człowiek powinien wykazywać się troską o społeczeństwo, w którym żyje i postępować w zgodzie ze środowiskiem naturalnym. Społecznie odpowiedzialna jednostka zabiega o maksymalizację zaspokajania wspólnych i indywidualnych potrzeb członków swojego gospodarstwa domowego, jednocześnie dbając o właściwe relacje z otoczeniem [23]. Otoczenie to stanowią m.in.: krewni, przyjaciele, znajomi, sąsiedzi, współpracownicy, a także podmioty rynku pracy, dóbr i usług konsumpcyjnych, w tym finansowych, podmioty władzy państwowej i samorządowej. Społecznie odpowiedzialna jednostka ma świadomość, że nieodpowiedzialne decyzje pożyczkowe mogą nadmiernie zadłużyć gospodarstwo domowe, pogorszyć jakość życia jego członków, a nawet obciążyć kosztami banki (upadłość konsumencka) lub całe społeczeństwo (pomoc społeczna) [14].

Ważną funkcję w modelu inkluzyjnego systemu finansowego spełnia państwo, poprzez prowadzoną politykę społeczno-gospodarczą (por. [7]). Jego rola jest znacząca, gdyż ma możliwość wprowadzenia rozwiązań prawnych chroniących interesy słabszych podmiotów czy skierowania oferty produktów i usług finansowych do tych członków społeczeństwa, którymi nie są zainteresowane banki komercyjne (mikrofinansowanie).

Wymienione grupy interesariuszy koncepcji modelu inkluzyjnego systemu finansowego mają do wykorzystania wiele różnych instrumentów wzmocnienia odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych. Pierwszym z nich jest „ochrona konsumenta”, a dokładnie regulacje prawne o różnej randze (ustaw, rozporządzeń, zaleceń, dyrektyw, kodeksów itd.) Działania legislacyjne podejmowane w ramach inkluzji finansowej należy rozpatrywać w kategoriach *ex post* i *ex ante*, tj. rozumianych jako pozwalające rozwiązywać problemy wykluczonych gospodarstw domowych (np. instytucja upadłości konsumenckiej) lub mające na celu zapobieganie ich powstawaniu i wzmocnienie odporności finansowej (np. ustawa o kredycie konsumenckim) [12]. Ważnym narzędziem ograniczania problemu wiktyimizacji, a tym samym wykluczenia finansowego są regulacje prawne wraz z odpowiednimi instrumentami egzekwowania ich przestrzegania przez instytucje finansowe. W Polsce obowiązuje wiele aktów prawnych mających na celu ochronę interesów konsumentów, a są to np.: Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. 2007 nr 50 poz. 331

z późn. zm.), Ustawa o kredycie konsumenckim (Dz.U. 2011 nr 126 poz. 715 z późn. zm.), Ustawa o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. 2017 poz. 819), Ustawa o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz.U. 2006 nr 157 poz. 1119 z późn. zm.). Same regulacje mogłyby okazać się jednak nie dość skuteczne, gdyby w ślad za nimi nie szła kontrola ich przestrzegania. Zadanie to powierzono zarówno państwowym jednostkom nadzoru finansowego, jak i instytucjom ochrony praw konsumenta.

Innym prawnym instrumentem służącym osobom nieprowadzącym działalności gospodarczej, które na skutek nadmiernego zadłużenia stały się niewypłacalne, a tym samym wykluczone kredytowo jest instytucja upadłości konsumenckiej [2]. Upadłość konsumencka jest prawnie uregulowana w wielu krajach, a z prowadzonych badań wynika, że na świecie istnieją dwa podstawowe modele upadłości konsumenckiej: amerykański (Stany Zjednoczone) i kontynentalny (np. Niemcy, Francja). Pierwszy jest bardziej liberalny z uwagi na dostępność do procedury upadłości i zawarte w niej liczne wyłączenia. Natomiast drugi większy nacisk kładzie na kwestie moralne, co wyraża się poprzez obowiązkowy plan spłaty i poradnictwo dla dłużników. Niestety brak jest jednolitych wspólnotowych przepisów dla państw Unii Europejskiej. Stąd każdy kraj ma własne rozwiązania, które zmierzają do zawarcia układu z wierzycielami albo polegają na likwidacji majątku dłużnika [1]. W Polsce możliwość ogłoszenia upadłości pojawiła się w 2009 r. wraz z wprowadzoną do polskiego porządku prawnego Ustawą z dnia 31 marca 2009 r. o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze z dnia 5 grudnia 2008 r. (Dz.U. nr 234 poz. 157 z późn. zm.), pokaźnie znowelizowaną w 2014 r. (Dz.U. 2014 poz. 1306).

Odnosząc się do instrumentu wzmocnienia odporności i inkluzji finansowej, jakim jest „ochrona konsumenta” należy wspomnieć również o kodeksach etycznych, które są ważnym komponentem Społecznej odpowiedzialności biznesu, np. Kodeks Etyki Bankowej. Mają one niwelować asymetrię informacji charakterystyczną dla sektora usług finansowych i poprawiać relacje na płaszczyźnie bank-klient. Należy też podkreślić, że mają one charakter fakultatywny i zależą od woli instytucji finansowych oraz ich przekonania o konieczności aktywnego ograniczania zjawiska wykluczenia finansowego.

Polskie społeczeństwo cechuje niski poziom świadomości finansowej (*financial literacy*). Tezie tej dowodzą wyniki badania opublikowane przez OECD/INFE w 2016 roku. Polacy zajęli ostatnie miejsce spośród reprezentantów 30 krajów biorących udział w testach wiedzy i kompetencji finansowych. Ponadto eksperci wskazują, że istnieje duża zależność pomiędzy wiekiem ankietowanych, a uzyskiwanymi wynikami, to znaczy poziom świadomości finansowej zmniejsza się wraz ze wzrostem wieku respondentów. Na przeciętną notę założyły też osoby starsze, stanowiące podmiot badań własnych przeprowadzonych w 2015 r. Średnio seniorzy udzielili 47% poprawnych odpowiedzi na wszystkie zawarte w ankiecie stwierdzenia [22]. Posiadanie odpowiedniego poziomu świadomości i kompetencji finansowych stanowi niezbędny warunek właściwego zarządzania finansami osobistymi. Pozwala na zbudowanie odporności finansowej i osiągnięcie oraz utrzymania stabilności finansowej gospodarstwa domowego. Wyniki przeprowadzonych badań naukowych dowodzą, że osoby odznaczające się większą wiedzą i umiejętnościami finansowymi efektywniej radzą sobie na rynku finansowym - por. Van Rooij i in. (2007); Lusardi, Tufano (2009); Hastings, Mitchell (2001). Przeciwnie gospodarstwom domowym o niskiej świadomości finansowej trudniej efektywnie pomnażać posiadane oszczędności, łatwiej wpaść w nadmierne zadłużenie, które w dłuższej perspektywie może prowadzić nawet do wykluczenia finansowego. Wobec powyższego należy sięgnąć po instrument odpowiedzialnych finansów, jakim jest edukacja finansowa. Żeby przyniosła

ona jednak zamierzony efekt powinna być powszechnie dostępna, prowadzona w formie dostosowanej do finalnego odbiorcy (dzieci, młodzież, seniorzy). W działania tego typu angażuje się zarówno Państwo (rozumiane jako władze rządowe i samorządowe, banki centralne, instytucje nadzoru czy organizacje konsumenckie), jak i instytucje finansowe (przeгляд wybranych inicjatyw programów edukacyjnych patrz [11], [22]).

W grupie trzeciej instrumentów służących inkluzji finansowej znajdują się produkty i usługi, które są adekwatne do potrzeb i możliwości osób wykluczonych finansowo lub zagrożonych wykluczeniem. Może to być np. podstawowy rachunek płatniczy (*basic bank account*) wprowadzony w krajach członkowskich UE (Dyrektywa 2014/92/UE) celem poprawy wskaźnika ubankowienia społeczeństwa [9]. Z założenia podstawowy rachunek płatniczy jest rachunkiem darmowym, o którego prowadzenie mogą ubiegać się osoby fizyczne nieposiadające otwartego rachunku bankowego lub rachunku w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej. Innym przykładem są instrumenty mikrofinansów, pozwalające na korzystanie z produktów i usług finansowych osobom, które z uwagi na sytuację majątkową dla instytucji finansowych generują zbyt wysokie ryzyko finansowania lub nie spełniają kryterium dochodowego bądź kryterium salda obrotu z punktu widzenia prowadzenia rachunków bankowych. Produkty mikrofinansowe, tj. mikrokredyty, mikrooszczędności, mikroubezpieczenia zostały stworzone z myślą o najuboższych członkach społeczeństwa [4], którym wiele uwagi poświęcono w Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030.

Instrumentem istotnym z punktu widzenia odporności finansowej gospodarstw domowych jest sieć nieformalnego wsparcia finansowego. Z badań własnych przeprowadzonych w 2015 r. wynika, że Polacy w różny sposób radzą sobie z doświadczającymi ich budżety domowe problemami finansowymi. Zauważyłam, że bardzo ważnym pod względem częstości wskazań (25%) źródłem pozwalającym sfinansować nieprzewidziane wydatki okazują się być pożyczki u krewnych i znajomych [16]. D. Kessler, A. Masson, P. Pestieau (1991) zakwalifikowali pożyczki rodzinne do prywatnych, dobrowolnych, wewnątrzrodzinnych transferów materialnych. Jednocześnie przepływ, transfer został przez nich zdefiniowany jako przekazywanie określonych zasobów przez jednostkę/grupę innej jednostce/grupie. Jeśli wymienione podmioty są ze sobą spokrewnione, można mówić o przepływach wewnątrzrodzinnych. Zdaniem P. Szukalskiego (2002) transfery pieniężne przyjmują dwie formy: *inter vivos* (między osobami żywymi) oraz *post mortem* (zasoby przekazywane pośmiertnie w formie spadków). Pierwsze z wymienionych oprócz formy bezzwrotnej (dary), mogą przybrać także formę zwrotną (pożyczki). W świetle przedstawionych powyżej wyników badań postawiłam sobie pytanie badawcze – dlaczego ludzie pomagają sobie nawzajem? Czy udzielane wsparcie jest kwestią impulsu, a może efektem kalkulacji? Postanowiłam poszukać na nie odpowiedzi realizując kolejne badania ankietowe w styczniu 2016 r. Uzyskane wyniki wskazują, że aż 73% ankietowanych pożyczyło pieniądze członkom swojej dalszej lub bliższej rodziny. W swych decyzjach kierowali się oni m.in.: brakiem asertywności (43% wskazań), altruizmem krewniaczym (42%), empatią (34%), wdzięcznością (33%), altruizmem odwzajemnionym (24%), egoizmem (26%) i powinnością moralną/religijną (18%) [20].

Gotowość niesienia pomocy i faktyczne udzielanie jej komuś będącemu w potrzebie należy do fundamentalnych norm moralnych. Postawa ta przejawia się w różnych formach intensywności: od bezinteresownej i wyrażanej czynnie pomocy oraz troski o dobro drugiego człowieka, bez liczenia na odwzajemnienie się; poprzez pomoc interesowną niewymagającą rezygnacji z własnej korzyści; aż do niechęci udzielania pomocy innym lub całkowitego braku gotowości do takich świadczeń (poszczególne jej przejawy omówiono w artykułach [17], [18], [19], [23], [25], [27]).

Kolejnym transferem w ramach sieci nieformalnego wsparcia finansowego są spadki rodzinne. Stały się one przedmiotem badań własnych w maju 2017 r., których celem było rozpoznanie motywów, którymi kierują się osoby wyrażające chęć przekazania spadku rodzinnego. Wśród celów pośrednich artykułu znalazły się: przedstawienie wybranych modeli zachowań jednostek w kontekście pozostawiania spadków [24]. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że w Polsce istnieje ugruntowana tradycja przekazywania spadków - większość respondentów (51%) zadeklarowała, że zamierza przekazać spadek młodszemu pokoleniu, a wielu chciałoby, ale nie pozwala im na to sytuacja finansowa (38%). Najwięcej przyszłych spadkodawców kieruje się dobrem własnej rodziny, planując pozostawić spadek altruistyczny, retrospektywny, paternalistyczny czy motywowany przez wymianę, ale są i tacy, którzy mają świadomość, że gromadzone przez nich na starość, a niewykorzystane aktywa, wejdą w skład spadku przypadkowego lub przezornościowego [24].

Ostatnie badania ankietowe z kwietnia 2018 r. poświęcone były darom pieniężnym, ich celem było zdiagnozowanie: jaki odsetek Polaków przekazuje, a jaki otrzymuje bezzwrotną pomoc finansową w formie darów pieniężnych od swoich krewnych; jaka jest częstotliwość jej udzielania i otrzymywania; jakie są kierunki rodzinnych transferów finansowych; jakie pokolenie jest beneficjentem netto pomocy finansowej [26]. Okazało się, że w ciągu ostatnich 6 miesięcy poprzedzających badanie 39,9% Polaków udzieliło wsparcia finansowego krewnym, podczas gdy 28,6% otrzymało od nich darowiznę pieniężną. Blisko 10% społeczeństwa regularnie, a 14% doraźnie, przekazuje pieniądze rodzinie. Poza tym pozytywnie zweryfikowano postawioną na potrzeby artykułu hipotezę w brzmieniu - Młode pokolenie dorosłych dzieci Polaków jest beneficjentem netto rodzinnych transferów finansowych o charakterze bezzwrotnym.

Znaczenia pomocy finansowej, jakiej udzielają sobie nawzajem członkowie rodzin, przyjaciele czy znajomi, nie sposób przecenić. Prywatne transfery finansowe stanowią ważny element zarządzania finansami osobistymi, rozpatrywany z uwzględnieniem różnych aspektów. Między innymi służą zarządzaniu bieżącą płynnością budżetów gospodarstw domowych zarówno w sposób doraźny, jak i regularny. Stąd też bardzo ważnym jest dbanie o dobre relacje z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi, albowiem to od ich przychylności w dużym stopniu może zależeć czy gospodarstwo domowe poradzi sobie w kryzysowej sytuacji i skąd pozyska środki pieniężne na ważne nieprzewidziane wydatki. Sieć nieformalnego wsparcia finansowego odgrywa, zatem bardzo ważną rolę w aspekcie odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych.

***

Za wkład w rozwój dyscypliny ekonomia autorka cyklu publikacji naukowych pt. *Ekonomiczno-prawne instrumenty wzmocnienia odporności i inkluzji finansowej gospodarstw domowych w koncepcji odpowiedzialnych finansów* uważa następujące osiągnięcia:

Po pierwsze, mój oryginalny wkład wyraża się niewątpliwie w podejściu i analizie problemu wykluczenia finansowego poprzez sferę rozważań finansów odpowiedzialnych oraz zrównoważonego i trwałego rozwoju, a także przyjęcie założenia, że finanse odpowiedzialne skutecznie niwelują i przeciwdziałają zjawisku wykluczenia finansowego; Dotychczasowe podejście prezentowane w dorobku, podejmując problem wykluczenia finansowego pomijało rolę i znaczenie finansów odpowiedzialnych w tym zakresie; uważam, że wyniki moich prac badawczych nad wykluczeniem finansowym stanowią ważny wkład w nurt dyskusji naukowej nad finansowym wymiarem paradygmatu zrównoważonego i trwałego rozwoju;

Po drugie, za mój nowatorski wkład należy uznać zaproponowaną przeze mnie koncepcję modelu inkluzyjnego systemu finansowego, opartego o założenia społecznej odpowiedzialności banków, społecznej odpowiedzialności jednostki oraz polityki społeczno-gospodarczej państwa wpisanej w idee zrównoważonego rozwoju; W szczególności za *novum* należy uznać uwzględnienie w koncepcji modelu inkluzyjnego systemu finansowego sieci nieformalnego wsparcia finansowego gospodarstw domowych, jako instrumentu silnie oddziałującego na ich odporność finansową; Wyniki trzech przeprowadzonych przeze mnie niezależnych ogólnopolskich badań dotyczących nieformalnych, prywatnych transferów finansowych (pożyczki, spadki, dary) potwierdziły ich powszechny charakter i otwartą postawę ludzi wobec pomagania;

Po trzecie, za istotny wkład należy też uznać wskazanie przeze mnie na rolę, jaką w inkluzyjnym systemie finansowym odgrywają gospodarstwa domowe i ich członkowie, czyli potencjalni wykluczeni. Podejmowane przez nich decyzje finansowe często są nieracjonalne w rozumieniu finansów behawioralnych i cechuje je nieodpowiedzialność. Szczególnie dotyczy to nadmiernej konsumpcji finansowanej kredytem oraz nieoszczędzania na cele emerytalne. Oba obszary wpisują się z koncepcją Społecznej odpowiedzialności jednostki (ISR) i można prowadzić w nich dalsze badania naukowe.

Po czwarte, wykluczenie finansowe z uwagi na konsekwencje występowania stanowi bardzo istotny problemem ekonomiczno-społeczny, stąd pozytywnie należy ocenić dostrzeżenie przeze mnie konieczności pomiaru skali tego zjawiska nie tylko przez pryzmat danych ilościowych, ale również jakościowych związanych z postrzeganiem przez klientów jakości usług bankowych.

Po piąte, rezultaty badawcze i zawarte w moich pracach wnioski są ważne nie tylko z teoretycznego, ale również praktycznego punktu widzenia. Mogą posłużyć organom władzy państwowej przy konstruowaniu i nowelizowaniu przepisów prawnych, programów nauczania uwzględniających konieczność podnoszenia świadomości finansowej. Z kolei wyniki badań na temat wiktyimizacji na rynku bankowym mają zwrócić uwagę instytucjom finansowym na oczekiwania klientów i potrzebę budowania relacji na nowych odpowiedzialnych zasadach.

Po szóste, wyniki moich badań naukowych, dotyczące problematyki wykluczenia finansowego, powinny mieć wpływ na kształtowanie programów edukacji studentów na kierunkach ekonomicznych, szczególnie na przedmiotach z ekonomiki gospodarstwa domowego, finansów osobistych, finansów behawioralnych oraz doradztwa finansowego.

5.5. Dalsze kierunki badań

Moim zamieraniem jest dalsze prowadzenie prac naukowych w obszarze tematyki wykluczenia finansowego, odporności i inkluzji gospodarstw domowych. Dostrzegam wiele ciekawych i wartościowych z punktu widzenia nauki i praktyki zarządzania finansami gospodarstw domowych obszarów badawczych. Z pewnością wart jest dalszej uwagi temat pomiaru skali wykluczenia finansowego, pomimo wielu trudności jakie dotąd napotkałam zamierzam podjąć próbę zbudowania syntetycznego miernika, który objąłby nie tylko aspekty ilościowe (gromadzone w bazach Banku Światowego), ale przede wszystkim aspekty jakościowe. Te ostatnie odnosiłyby się do samowykluczenia jednostek z rynku usług finansowych oraz adekwatności do potrzeb oferty instytucji finansowych (przyp. za osobę wykluczoną finansowo uważa się również tę, która ma dostęp do oferty produktów i usług finansowych, ale jest ona nieadekwatna do jej potrzeb). Warto byłoby

naukowo pochylić się nad pojmowaniem przez jednostki potrzeb i oczekiwań kierowanych pod adresem pośredników finansowych.

Chciałabym prowadzić dalsze badania nad zjawiskiem wykluczenia finansowego nie tylko w obszarze bankowości, ale również ubezpieczeń czy inwestycji. Dostrzegam problemy braku oferty mikroubezpieczeń dla gospodarstw domowych o niskich dochodach, wykluczania osób starszych z grona potencjalnych klientów instytucji ubezpieczeniowych ze względu na wiek (*ageism*), niskiej świadomości ubezpieczeniowej, itd.

Kierunku dalszych badań upatruję w analizie innowacji na rynku finansowym, jakie stanowią FinTechy, czyli firmy technologiczne IT funkcjonujące na styku technologii i usług finansowych, wchodzące na dotąd praktycznie zarezerwowany dla banków rynek. Zmiany technologiczne stwarzają szanse dla nowych podmiotów FinTech, zarówno typu start-up, jak i dojrzałych instytucji, np. banków. Ich efektem jest obniżka kosztów, poprawa wydajności i zwiększenie przejrzystości działania. Ponadto technologia finansowa może ułatwiać transgraniczne przepływy finansowe i sprzyjać rozwojowi transgranicznej infrastruktury, poprzez oferowanie alternatywnych kanałów udzielania pożyczek i inwestowania. Oprócz korzyści technologia finansowa rodzi również pewne problemy natury regulacyjnej i społecznej. Główne obawy w tym kontekście dotyczą przede wszystkim ochrony konsumentów i stabilności systemu finansowego. Mogą stanowić narzędzie inkluzji finansowej, ale jednocześnie mogą generować problem wykluczenia cyfrowego.

Kolejny obszar, który bardzo mnie zainspirował naukowo to wykorzystanie inżynierii społecznej do wsparcia jednostki w gromadzeniu oszczędności długoterminowych z myślą o poziomie jej życia na emeryturze. Niestety bardzo wielu Polaków nie gromadzi dodatkowych oszczędności emerytalnych, co uprawnia do postawienia tezy, że staną się oni wykluczonymi finansowo wraz z zakończeniem aktywności zawodowej. Niestety dotychczasowe próby zachęcania do indywidualnego gromadzenia dodatkowych oszczędności zawiodły i to z różnych względów - uwarunkowań ekonomicznych, ale też behawioralnych (np. problem dyskontowania hiperbolicznego), więc wykorzystując dorobek naukowy ekonomii i finansów, socjologii oraz finansów behawioralnych należałoby szukać innych rozwiązań - instrumentów zapobiegania wykluczeniu finansowemu.

6. Opis pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych, dydaktycznych i organizacyjnych

6.1. Opis osiągnięć naukowo-badawczych

Wśród pozostałych prac badawczych opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych moja działalność naukowo-badawcza i dorobek publikacyjny koncentrowały się na trzech obszarach obejmujących:

- Kierunki rozwoju kanałów dystrybucji usług bankowych,
- Instrumenty zarządzania finansami gospodarstw domowych,
- Problemy racjonalności decyzji finansowych podejmowanych przez jednostki.

Pierwszy wyróżniony obszar ***Kierunki rozwoju kanałów dystrybucji usług bankowych*** stanowi niejako kontynuację moich zainteresowań naukowych z okresu prac nad rozprawą doktorską, która poświęcona była tematyce bankowości elektronicznej. W tamtych latach (2001-2004) stanowiła ona innowacyjny instrument na polskim rynku usług bankowych, pojawiały się pierwsze rozwiązania bankowości modemowej czy internetowej, a mobilna praktycznie nie istniała. Nie znaczy to jednak, że przemiany, głównie natury technologicznej, w obsłudze klienta instytucji finansowych już się

dokonały. Co więcej można powiedzieć, że przebiegają równie silnie jak 15 lat temu, rozwijają się systemy płatności internetowych, pojawiają FinTechy. Wśród moich publikacji naukowych, które powstały po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych, a dotyczą przedstawionego tematu należy wskazać:

- Solarz M., (2017), *FinTech - innowacje w obszarze usług finansowych*, „Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości”, Vol. 43, nr 4, s. 233–250.
- Solarz M., (2009), *Systemy płatności internetowych dla e-commerce*, „Nauki o Finansach 2”, red. W. Ronka-Chmielowiec, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 75, s. 117-126.
- Solarz M., (2005), *Kierunki rozwoju kanałów dystrybucji usług bankowych w Polsce*, w: „Rynek finansowy szanse i zagrożenia rozwoju. Szanse i zagrożenia. Tom I”, red. P. Karpuś, J. Węclawski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 99-109.

Drugi obszar zatytułowany *Instrumenty zarządzania finansami gospodarstw domowych* – grupuje prace naukowe poświęcone problematyce gospodarowania finansami osobistymi, które poruszają w szczególności takie zagadnienia jak: ryzyko starości, oszczędności emerytalne, odwrócony kredyt hipoteczny, preferencyjne kredyty bankowe. Do moich publikacji naukowych w ramach tego obszaru tematycznego należy zaliczyć:

- Solarz M., (2016), *Tradycyjne a innowacyjne instrumenty zarządzania ryzykiem starości*, „Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości”, Vol. 39, nr 3, s. 263–282.
- Solarz M., (2015), *Odwrócony kredyt hipoteczny jako instrument inkluzyjnego systemu finansowego*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, T XVI, nr 8 część II, s. 221-235.
- Solarz M., (2009), *Korzyści i zagrożenia wynikające z realizacji programu "Rodzina na swoim"*, w: „Rynek finansowy w erze zawirowań”, red. P. Karpuś, J. Węclawski, Wyd. Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 489-496.

Trzecim nurtem uzupełniającym moje główne osiągnięcie naukowe są prace poświęcone - **Problemom racjonalności decyzji finansowych podejmowanych przez jednostki**. Mój dorobek z tego zakresu wpisuje się w nurt badań, w których poszukuje się nowych koncepcji i teorii, które w sposób holistyczny i bliższy rzeczywistości będą tłumaczyć dokonywanie wyborów, podejmowanie decyzji finansowych przez jednostki. W ramach prowadzonych badań czerpię z dorobku ekonomii behawioralnej, przedstawiciele której dowodzą, że nieracjonalność podejmowanych decyzji wynika z czynników natury psychologicznej (Kahneman, Tversky 1979; Thaler 1985, 2009). Do moich publikacji naukowych w ramach tego obszaru tematycznego należy zaliczyć:

- Solarz M., Swacha-Lech M., (2019), *Mental accounting in the context of savings and credit decisions*, „Argumenta Oeconomica” (po recenzji, w druku).
- Solarz M., Swacha-Lech M., (2011), *Samowykluczenie bankowe w aspekcie finansów behawioralnych*, „Finanse i rachunkowość”, red. J. Adamek, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 193, s. 32-48.
- Solarz M., Adamek J., (2017), *Individual social responsibility vs. tax behaviours of Poles*, in: „Modern tendencies of fiscal policy in European economic space”, ed. A. Krysovaty, TNEU, p. 294–304.

***

Łączna liczba wszystkich moich publikacji naukowych wynosi **95 pozycji**, z czego 74 powstało po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych (tab. 1). Oznacza to, że średnia roczna liczba publikacji wyniosła 4,87, a po uzyskaniu stopnia doktora 5,1. Siedem publikacji naukowych powstało we współautorstwie, pozostały dorobek – 88 pozycji stanowią publikacje autorskie. Na mój dorobek publikacyjny składa się: jedna monografia, 28 rozdziałów w monografiach, 65 publikacji w czasopismach naukowych oraz redakcja naukowa monografii wieloautorskiej w języku angielskim. W języku angielskim powstało 12 publikacji naukowych, reszta została napisana w języku polskim z anglojęzycznymi abstraktami. Jestem autorką 2 recenzji artykułów naukowych z czasopisma międzynarodowego (*Liberec Economic Forum 2013, proceedings of the international conference; Technical University of Liberec Faculty of Economics; 2013*).

Tab. 1 Zestawienie publikacji i recenzji artykułów naukowych

Publikacje naukowe	Przed uzyskaniem stopnia doktora	Po uzyskaniu stopnia doktora	Razem
Monografia	-	1	1
Rozdziały w monografiach	9	19	28
Artykuły w czasopismach naukowych	12	53	65
Redakcja naukowa	-	1	1
Razem	21	74	95
W tym publikacje w języku angielskim	1	11	12
W tym publikacje autorskie	21	67	88
W tym publikacje we współautorstwie	-	7	7
Recenzje artykułów naukowych	-	2	2

Źródło: opracowanie własne.

Liczba punktów przyznanych za moje publikacje w czasopismach wg obecnie obowiązującego Komunikatu MNiSW wynosi - 812,5, co daje średnio 8,55 pkt na publikację, w tym po uzyskaniu stopnia doktora zgromadziłam **647,5 pkt** (tj. 8,75 pkt na publikację). Sumaryczny impact factor według listy Journal Citation Reports (JCR), zgodnie z rokiem opublikowania równa się 0,178. Nie posiadam cytowań według bazy Web of Science (WoS), ale sytuacja ta może ulec zmianie, gdyż dwa moje artykuły naukowe: *The motives for passing private non-returnable financial transfers to family members - evidence from Poland*, in: 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences&Arts SGEM 2018, Conference Proceedings, Vol. 5. z 2018 r. oraz *Social responsibility of banks in the context of misselling and Poles' financial morality*, Proceedings of 19th International Joint Conference Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment, Bratislava, Slovakia and Prague, Czech Republic z 2019 r. zostaną opublikowane w pracach indeksowanych w bazach Web of Science i Scopus. Liczba cytowań według bazy BazEkon (bez samocytowań) wynosi 14 (indeks Hirscha 2), zaś liczba cytowań według bazy Harzing's PUBLISH albo PERISH/Google Scholar – 45 (indeks Hirscha 4). Niestety w systematyce cytowań nie uwzględniono wszystkich cytowań moich prac, w szczególności zawartych w monografiach lub rozdziałach monografii poświęconych problematyce bankowości i finansów osobistych.

Podczas swojej pracy naukowej brałam udział w **11 projektach badawczych**, dwa z nich miały charakter indywidualny, a pozostałe zespołowy. W 6 realizowanych projektach pełniłam funkcje kierownicze lub współkierownicze, w pozostałych byłam członkiem, wykonawcą. Po uzyskaniu stopnia doktora aktywnie uczestniczyłam w 6 projektach, w tym jednym **międzynarodowym**. Jego tytuł to "Economic aspects of entrepreneurship in the Czech-Polish border area / Ekonomické

aspekty podnikání v česko-polském příhraničí / Ekonomiczne aspekty prowadzenia działalności gospodarczej na polsko-czeskim pograniczu“. Przewidziany jest on na lata 2018-2019, realizowany przez Katedrę Finansów i Rachunkowości Technicznego Uniwersytetu w Libercu (Katedra financí a účetnictví EF TUL) we współpracy z Katedrą Finansów i Rachunkowości Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Projekt ten jest finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego za pośrednictwem Euroregionu Nysa, numer projektu to - CZ.11.4.120/0.0/0.0/16_012/0001501. Moja funkcja polega na współzarządzaniu i koordynowaniu wykonania projektu po stronie polskiej.

W latach 2006-2010 w ramach badań własnych Studenckiego Koła Naukowego Finansów i Rachunkowości Finansista, którego jestem opiekunem naukowym (od 2005 r.) razem z W. Krawcem realizowane były 3 projekty badawczo-rozwojowe o charakterze zespołowym (typ B), finansowane ze środków Komitetu Badań Naukowych. Kierownikami projektów byli: M. Solarz, W. Krawiec, zaś wykonawcami studenci – członkowie koła naukowego. Środki pieniężne przeznaczone były na organizację studenckich sympozjów naukowych oraz wyjazdy studentów na konferencje organizowane przez krajowe ośrodki naukowe.

W 2017 r. realizowałam projekt indywidualny dotyczący motywów przekazywania spadków rodzinnych, środki na jego sfinansowanie pozyskałam ze **stypendium naukowego** dla studentów i pracowników w ramach darowizny Programu Santander Universidades prowadzonego przez Bank Zachodni WBK S.A.

Moja praca naukowo-badawcza była **6 razy nagradzana**. Otrzymałam 4 nagrody JM Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu za osiągnięcia w pracy naukowo-badawczej (2007, 2016 – II stopnia; 2017, 2018 – I stopnia), trafił do mnie też List gratulacyjny JM Rektora AE we Wrocławiu (2004) oraz nagroda zespołowa JM Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu za oryginalne i twórcze osiągnięcia naukowe w roku 2017 – za monografię pt. „Społeczna odpowiedzialność instytucji finansowych. Perspektywa banków, pośredników i doradców finansowych” (18.10.2018).

Liczba wygłoszonych przeze mnie **referatów** na konferencjach naukowych wynosi **32**, w tym 27 po uzyskaniu stopnia doktora. Cztery były to wystąpienia w sesjach posterowych. 13 referatów zaprezentowałam na konferencjach międzynarodowych, a 19 na krajowych. Uczestnictwo w 5 konferencjach międzynarodowych wiązało się z wyjazdem za granicę Polski (Rotterdam, Lwów, Liberec, Tarnopol), pozostałe 27 zorganizowane były na terenie kraju. Liczba wygłoszonych na konferencjach naukowych przeze mnie referatów w języku angielskim wyniosła 8. Uczestniczyłam we wszystkich konferencjach z cyklu „Finanse i Rachunkowość na rzecz zrównoważonego rozwoju” (2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018) sześciokrotnie prezentując wyniki swoich badań. Ponadto wielokrotnie uczestniczyłam w Konferencjach Katedr Finansowych, organizowanych przez UMCS w Lublinie konferencjach - „Rynek finansowy”, czy bardzo bliskich moim zainteresowaniom badawczym konferencjach Pana prof. J.K. Solarza organizowanych przez Społeczną Akademię Nauk w Warszawie.

6.2. Opis osiągnięć dydaktycznych i popularyzatorskich

Osiągnięcia dydaktyczne i w zakresie popularyzacji nauki obejmują wiele obszarów, m.in. aktywne **uczestnictwo w Dolnośląskim Festiwalu Nauki** w okresie 2013-2018 czy zdobywane przez lata doświadczenie w pracy dydaktycznej z osobami w różnym wieku (młodzież gimnazjalna, ponadgimnazjalna, dorośli, seniorzy) oraz o różnych potrzebach dydaktycznych (od podstawowej

wiedzy i umiejętności po wysoce specjalistyczną, której oczekują słuchacze studiów podyplomowych). Prowadziłam zajęcia dydaktyczne - ćwiczenia, wykłady, seminaria, warsztaty, na różnych formach studiów: stacjonarne i niestacjonarne; jednolite magisterskie; uzupełniające studia magisterskie; studia pierwszego i drugiego stopnia; studia podyplomowe; policealne, a także na kursach i szkoleniach organizowanych przez m.in.: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Karkonoski Sejmik Osób Niepełnosprawnych, Towarzystwo Edukacji Bankowej, Firmę Szkoleniowo-Doradczą Anna Szywała: W 2014 r. pracowałam na stanowisku nauczyciela matematyki w Zespole Szkół Elektronicznych i Gimnazjum nr 3 w Jeleniej Górze.

Wśród przygotowywanych i prowadzonych przeze mnie na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu – na kierunkach: *Ekonomia, Zarządzanie, Turystyka* oraz studiach podyplomowych (*Kadry i płace – prawo i praktyka, Rachunkowość budżetowa, Rachunkowość i finanse – dla kandydatów na głównego księgowego*) zajęć dydaktycznych z **16 przedmiotów** znajdują się: Finanse, Finanse i bankowość, Rynki finansowe i bankowość, Rynki finansowe, bankowość i ubezpieczenia, Finanse behawioralne, Behawioralne aspekty finansów i rachunkowości, Finanse behawioralne i inwestycje, Zarządzanie finansami banku, Finanse międzynarodowe, Rozliczenia finansowe w gospodarce, Zagraniczne źródła finansowania, Finanse osobiste, Finanse podmiotów gospodarujących, Bankructwa gospodarstw domowych (do wyboru), Rynki i instrumenty finansowe, Finanse i rachunkowość w turystyce.

W latach 2007-2018 wypromowałam **58 studentów** studiów pierwszego i drugiego stopnia Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (tab. 2).

Tab. 2. Liczba wypromowanych studentów w latach 2007-2018

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016	2018	2007-2018
Praca dyplomowa - licencjacka	-	-	-	5	7	7	4	3	6	-	32
Praca dyplomowa - magisterska	1	4	5	5	2	-	-	4	2	3	26
RAZEM	1	4	5	10	9	7	4	7	8	3	58

Źródło: opracowanie własne.

Liczba zrecenzowanych przeze mnie **prac dyplomowych** (licencjackich i magisterskich) w latach 2004-2018 na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu **wyniosła 106** (tab. 3).

Tab. 3. Liczba zrecenzowanych prac dyplomowych w latach 2004-2018

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2004-2018
Praca dyplomowa - licencjacka	-	-	-	-	-	1	4	4	6	5	2	4	8	1	-	35
Praca dyplomowa - magisterska	1	2	4	16	6	5	7	6	5	1	1	-	2	7	8	71
RAZEM	1	2	4	16	6	6	11	10	11	6	3	4	10	8	8	106

Źródło: opracowanie własne.

Dwie prowadzone przeze mnie prace dyplomowe otrzymały **wyróżnienie w ogólnopolskim konkursie**:

- J. Kurczewska - *Wybrane działania inkluzyjne skierowane do ludzi młodych - podmiotów narażonych na wykluczenie finansowe*; 2014; praca dyplomowa wyróżniona w „IX Ogólnopolskim Konkursie VERBA VERITATIS na najlepszą pracę z zakresu etyki biznesu”.
- K. Piskorska - *Znaczenie niebankowych firm pożyczkowych dla osób wykluczonych finansowo*; 2015; praca dyplomowa wyróżniona w „XI Ogólnopolskim Konkursie VERBA VERITATIS na najlepszą pracę z zakresu etyki biznesu”.

Wielu studentów będących członkami Koła Naukowego „Finansista”, którego jestem opiekunem naukowym w latach 2005-2018 rozpoczęło studia III stopnia (np. A. Wis, P. Szwinta, K. Olszewska, R. Wolski), a B. Owczarczyk (w 2012 r.) i A. Przybyszewska (w 2019 r.) uzyskały stopień doktora nauk ekonomicznych.

W latach 2015-2019 byłem **promotorem pomocniczym** w przewodzie doktorskim Pana A. Reczucha, tytuł rozprawy - *Upadłość konsumencka jako prawno-ekonomiczny instrument przeciwdziałania wykluczeniu finansowemu gospodarstw domowych*; promotor dr hab. J. Adamek prof. UE; wszczęcie przewodu doktorskiego 22.09.2015 Uchwałą nr 69/2015 Rady Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu; rozprawa doktorska złożona do recenzji.

Odbyłam **3 staże w zagranicznych ośrodkach naukowych i akademickich**. W ramach LLP – Erasmus Programme: Individual Teaching Programme for Teaching Staff Mobility w latach 2009 i 2013 prowadziłam wykłady i uczestniczyłam w spotkaniach Katedry Finansów i Rachunkowości Uniwersytetu Technicznego w Libercu, Republika Czeska (Technická Univerzita v Liberci – TUL, Hospodarska Fakulta, Katedra financí a účetnictví), zaś w 2014 r. w tym samym ośrodku naukowo-akademickim odbyłam kwerendę biblioteczną i miałam wystąpienie na seminarium naukowym, podczas którego zaprezentowałam i poddałam dyskusji tezy i założenia mojej pracy habilitacyjnej (temat wystąpienia: *The institutionalization of inclusive policy addressed households are vulnerable to this financial exclusion*).

W latach 2017 i 2018 byłem **członkiem kapituły konkursowej** i egzaminatorem podczas Olimpiady Przedsiębiorczości dla szkół ponadgimnazjalnych regionu, organizowanej przez Zespół Szkół Rzemiosł Artystycznych w Jeleniej Górze oraz Wydział EZIT Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Moje zaangażowanie w podnoszenie jakości dydaktyki przejawia się w: tworzeniu/doskonaleniu programów kierunków Ekonomia oraz Finanse i ekonomia biznesu dla studiów II stopnia prowadzonych na Wydziale Ekonomii, Zarządzania i Turystyki UE we Wrocławiu (zadanie opiekuna kierunku); zatwierdzaniu sylabusów przedmiotów opracowywanych dla studiów II stopnia kierunku Ekonomia, prowadzonych na Wydziale EZIT Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (zadanie opiekuna kierunku). Ponadto opracowuję wyniki wypełnianych przez studentów po każdym semestrze ankiet oceniających jakość prowadzonych zajęć dydaktycznych na Wydziale EZIT Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (zadanie członka Wydziałowej Komisji ds. Jakości Kształcenia). Regularnie podnoszę własne kwalifikacje dydaktyczne poprzez uczestnictwo w kursach i szkoleniach.

W zakresie działalności popularyzatorskiej biorę aktywny udział w Dolnośląskim Festiwalu Nauki, podczas którego w latach 2013-2018 przygotowałam i prowadziłam razem z M. Swachą-Lech sześć warsztatów. W 2014 r. udzieliłam **wywiadu telewizyj lokalnej** Dami Jelenia Góra w cyklu "Spotkania Grodzkie - Gość Dnia" nt. "Być albo nie być...członkiem OFE. Czas zdecydować o swojej finansowej przyszłości".

6.3. Opis osiągnięć organizacyjnych

Moja działalność organizacyjna dotyczy pełnienia różnych funkcji związanych z następującymi aktywnościami, które miały miejsce po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych:

1. Udział w komitetach organizacyjnych 10 konferencji naukowych, w tym jednej o charakterze międzynarodowym. W 4 przypadkach pełniłam funkcje członka realizując różne powierzone mi zadania, a - w 6 przypadkach współprzewodniczącego. Ponadto 6 razy powierzono mi rolę moderatora sesji tematycznej;
2. Opiekun kierunku Ekonomia na studiach II stopnia w kadencji 2016-2020, powołany Uchwałą nr 87/2016 Rady Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z 16 grudnia 2016 r.;
3. Członek Rady Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu; od 2019 r.;
4. Opiekun Koła Naukowego Finansów i Rachunkowości „Finansista” działającego na Wydziale Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu; od 2005 r.; KN „Finansista” posiada dwóch opiekunów naukowych: M. Solarz – w obszarze finansów i W. Krawca – w obszarze rachunkowości;
5. Zastępca przewodniczącego Odwoławczej Komisji Stypendialnej dla studentów powołanej Zarządzeniem nr 63/2016 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 10 października 2016 r. na okres 10.10.2016-31.08.2020;
6. Członek Komisji Dyscyplinarnej dla studentów powołanej Uchwałą Senatu Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr R.0000.44.2016 z 28 kwietnia 2016 r. na kadencję 2016-2020;
7. Członek Wydziałowej Komisji ds. Jakości Kształcenia powołanej Uchwałą Rady Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki w Jeleniej Górze Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 75/2016 z dnia 20 października 2016 r. na kadencję 2016-2020;
8. Członek Wydziałowej Komisji ds. Rozwoju na Wydziale Ekonomii, Zarządzania i Turystyki powołanej Uchwałą Rady Wydziału EZIT w Jeleniej Górze Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 75/2016 z dnia 20 października 2016 r. na kadencję 2016-2020;
9. Członek Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze w 2005 roku.

Za swoje zaangażowanie wielokrotnie byłam nagradzana i wyróżniana. W 2013 r. otrzymałam od Prezydenta RP Brązowy Medal za długoletnią służbę. Czterokrotnie otrzymałam od Dziekanów Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (prof. M. Walesiak, dr hab. E. Sobczak prof. UE) wyróżnienia za zaangażowanie w pracach na rzecz wydziału, na którym pracuję (2013, 2014, 2015, 2017) oraz dziesięciokrotnie od Kierowników Katedry Finansów i Rachunkowości UE we Wrocławiu (prof. G. Borys, dr hab. J. Adamek prof. UE) wyróżnienia za zaangażowanie w pracach na rzecz Katedry, której jestem członkiem (2006-2013, 2015, 2017).

7. Literatura

Advancing Responsible Finance for Greater Development Impact. A Stock-Taking of Strategies and Approaches among Development Agencies and Development Finance Institutions. The German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ), The International Finance Corporation (IFC) and The Consultative Group to Assist the Poor (CGAP), Berlin, January 2011.

- Anderloni L., (ed.) (2008), *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion*, European Commission.
- Balicka A. (2016), *Sprawozdawczość środowiskowa - światowe trendy ujawniania informacji środowiskowych*, Research Papers of the Wrocław University of Economics/Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 436, s. 30-38.
- Borys G. (2012), *W kierunku finansów zrównoważonego rozwoju*, [w:] Famulska T (red.), „Szkice o finansach. Księga jubileuszowa prof. zw. dr hab. Krystyny Znanieckiej”, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice, s. 43-51.
- Borys G. (2018), *Zielona sekurytyzacja jako technika mobilizacji kapitału na transformację gospodarki europejskiej w kierunku gospodarki niskoemisyjnej*, Research Papers of the Wrocław University of Economics/Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 532, s. 43-50.
- Brzozowska K. (2017), *Idea zrównoważonego rozwoju na rynku obligacji*, Research Papers of the Wrocław University of Economics/Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 478, s. 70-80.
- Carbó S., Gardner E., Molyneux P. (2005), *Financial exclusion*, Springer.
- Collard S., Kempson E., Whyley C. (2001), *Tackling financial exclusion. Policy*.
- Czechowska I. D. (red.) (2016), *Etyka w relacjach instytucji finansowych z gospodarstwami domowymi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Czerwonka M. (2013), *Inwestowanie społecznie odpowiedzialne*, Difin, Warszawa.
- Demircuc-Kunt A., et al. (2015), *The global finindex database 2014: Measuring financial inclusion around the world*, The World Bank.
- Demircuc-Kunt A., Klapper L. (2012), *Measuring financial inclusion: The global finindex database*. The World Bank.
- Demircuc-Kunt A., Klapper L., Singer D., Ansar, S., Hess, J. (2018), *The Global Finindex Database 2017: measuring financial inclusion and the Fintech revolution*, The World Bank.
- Dziawgo L. (2010), *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego*, PWE, Warszawa.
- Dziawgo L., Dziawgo D. (2010), *CSR i IR – niełatwe antidotum na toksyczną bankowość*, „Bezpieczny Bank”, nr 1, s. 98-113.
- Fitoussi J. P., Rosanvallon P. (2000), *Czas nowych nierówności*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Frączek B. (2017), *Edukacja finansowa jako determinanta wzrostu włączenia finansowego. Podejście zintegrowane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Hastings J. S., Mitchell O. S. (2001), *How financial literacy and impatience shape retirement wealth and investment behaviors*, National Bureau of Economic Research, Working Papers No. 16740.
- Iwanicz-Drozdowska M. (2011), *Edukacja i świadomość finansowa*, Wydawnictwo SGH, Warszawa.
- Janik B. (2014), *Inwestycje finansowe w koncepcji zrównoważonego rozwoju*, Difin, Warszawa.
- Kahneman D., Tversky A. (1979), *Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk*, „Econometrica” 47, pp. 263-293.
- Kessler D., Masson A., Pestieau P. (1991), *Trois vues sur l’heritage: la famille, la propriete, l’Etat*, “Economie et Prevision”, n° 100-101.
- Korenik D. (2009), *Odpowiedzialność banku komercyjnego: próba syntezy*, Difin, Warszawa.
- Kuchciak, I., Świeszczak M., Świeszczak K., Marcinkowska M. (2014), *Edukacja finansowa i inkluzja banków w realizacji koncepcji silver economy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Leyshon A., Thrift N. (1995), *Geographies of financial exclusion: financial abandonment in Britain and United States*, „Transactions of the Institute of British Geographers” Vol. 20, No. 3, pp. 312-341.
- Lusardi A., Tufano P. (2009), *Debt Literacy, Financial Experiences, and Overindebtedness*, National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 14808.
- Maciejasz-Świątkiewicz M. (2013), *Wykluczenie finansowe i narzędzia jego ograniczania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- OECD/INFE (2016), *International Survey of Adult Financial Literacy Competencies*, OECD International Network on Financial Education.

- Piontek F. (2002), *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/70/1 z 25 września 2015 r.
- Puszer B. (2017), *Obligacje społeczne – innowacyjny instrument finansowania projektów społecznych*, „Studia Ekonomiczne”, nr 346, s. 81-94.
- Rawls J. (1971), *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Rogall H. (2010), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Zys i S-ka Wydawnictwo, Poznań.
- Ruyter D. (2002), *The virtue of taking responsibility*, „Educational Philosophy and Theory” z. 34, No. 1.
- Sen A. (1999), *Development as Freedom*, Oxford University Press, Oxford.
- Skowroński A. (2006), *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego*, „Problemy ekorozwoju” nr 2, s. 47-57.
- Solarz J.K. (2012), *Nowi wykluczeni. Ryzyko finansowe codzienności*, Społeczna Akademia Nauk, Warszawa.
- Stabryła A. (1996), *Zarządzanie rozwojem firmy*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Świecka B. (2009), *Niewyłączalność gospodarstw domowych. Przyczyny. Skutki. Przeciwdziałanie*, Difin, Warszawa.
- Szukalski P. (2002), *Wewnątrzrodzinne przepływy międzypokoleniowe jako kategoria analityczna – przegląd badań prowadzonych w krajach rozwiniętych*, „Polityka Społeczna” 2002, nr 8, s. 16-20.
- Thaler R. (1985), *Mental accounting and consumer choice*, „Marketing science”, 4(3), pp. 199-214.
- Thaler R., Sunstein C.R. (2009), *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Penguin.
- The Global Risks Report 2017*, The World Economic Forum, Geneva.
- Van Rooij, M., Lusardi A., Alessie R. (2007), *Financial literacy and stock market participation*, National Bureau of Economic Research, Working Papers No. 13565.
- Waliszewski K. (red.) (2017), *Społeczna odpowiedzialność instytucji finansowych. Perspektywa banków, pośredników i doradców finansowych*, CeDeWu, Warszawa.
- Wallace A., Quilgars D. (2005), *Homelessness and financial exclusion: A literature review*, University of York, York.
- Zalega T. (2016), *Rozwój zrównoważony a ekonomia zrównoważonego rozwoju – zarys problematyki*, „Studia i Materiały”, 1/2016 (20), s. 101-122.

Nie ubiegałam się uprzednio o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Jelenia Góra, 25.03.2019 r.

Małgorzata Solarz